د) به پرسش‌های زیر پاسخ کوتاه دهید. (۲)

۸ واژهٔ جاهلیت دلالت بر چه نوع فرهنگی در عربستان پیش از اسلام داشت؟

۹ پیامبر پس از پیمان عقبهٔ دوم تا زمان فتح مکه چه شرطی را برای بیعت و پذیرش دعوت به اسلام قرار داد؟

(شهر قدس ـ نمونه دولتی ابوتراب ـ آبان ۹۶)

۱۰ اهل صُفّه به چه کسانی گفته می‌شد؟

۱۱ ویژگی اصلی قبیله به عنوان یک واحد اجتماعی و سیاسی در دورهٔ قبل از اسلام چه بود؟

هـ) به پرسش‌های زیر پاسخ کامل دهید.

۱۲ دو مورد از دلایل مخالفت سران قریش را با پیامبر و دین اسلام بیان کنید. (۱)

۱۳ ✪ پیامبر در مقابل توطئه‌ها و عهدشکنی‌های یهودیان مدینه، چه اقداماتی انجام داد؟ (۰/۵)

۱۴ در دورهٔ پیامبر، سپاه به چه صورتی مدیریت می‌شد؟ (۱)

۱۵ چرا پیامبر اسلام (ص) پس از هجرت به مدینه اقدام به بستن پیمان‌نامه عمومی مدینه کرد؟ (۱) (تهران ـ مدرسهٔ باقرالعلوم ـ دی ۹۷)

۱ درست (۰/۲۵) ۲ نادرست (۰/۲۵) ۳ گزینهٔ «د» (۰/۲۵) ۴ گزینهٔ «د» (۰/۲۵) ۵ حنفاء (۰/۵) ۶ وفود (۰/۵) ۷ جزیه (۰/۵) ۸ بر فرهنگ و اخلاق خشن و سرکش و کینه‌جوی اعضای قبیله (۰/۵) ۹ هجرت به مدینه و ترک نکردن آن شهر (۰/۵) ۱۰ مهاجران مسلمان بی‌بضاعت که پس از هجرت به مدینه در مسجد اقامت گزیدند. (۰/۵) ۱۱ داشتن نیای مشترک و پیوند خونی (۰/۵) ۱۲ ۱- متزلزل شدن موقعیت تجاری و سیاسی شهر مکه، ۲- محروم شدن بازرگانان قریشی از سودهای سرشار تجاری با سرزمین‌های دور و نزدیک، ۳- رقابت و حسادت‌های طایفه‌ای به‌خصوص از طرف بنی‌امیه نسبت به بنی‌هاشم، ۴- گرایش جوانان و مستضعفان به اسلام (دو مورد، هر مورد (۰/۵)) ۱۳ پایان دادن به‌حضورشان در مدینه با لشکرکشی و محاصرهٔ نظامی آنان (۰/۲۵) و تغییر قبلهٔ مسلمانان از بیت‌المقدس به سوی مکه (۰/۲۵) ۱۴ در حکومت پیامبر، جهاد و دفاع وظیفهٔ تمام مسلمانان توانمند بود. (۰/۵) آنان از غنیمت‌های جنگی سهم خود را دریافت می‌کردند. هزینهٔ تأمین جنگ‌افزارها و تجهیزات جنگی بر عهدهٔ جنگاوران بود. (۰/۵) ۱۵ ایجاد اتحاد نظامی و سیاسی بین مردم مدینه در مقابل خطرات دشمنان خارجی به خصوص مشرکان مکه (۰/۵) و ایجاد نظم و امنیت پایدار در شهر (۰/۵)

درس ۵: تثبیت و گسترش اسلام در دوران خلفای نخستین

مفاهیم آموزشی

۱- ✪ جانشینی رسول خدا و شکل‌گیری خلافت

۱) ماجرای سقیفه و انتخاب ابوبکر به خلافت: پس از وفات پیامبر گروهی از انصار و مهاجران در مکانی به نام سقیفهٔ بنی‌ساعده با ابوبکر به عنوان خلیفه و جانشین پیامبر بیعت کردند.

۲) بحران‌های جامعه اسلامی پس از رحلت پیامبر:

الف) بحران ارتداد و جنگ‌های داخلی:

۱- گروه‌هایی از قبایل عربستان که در سال‌های پایانی زندگی پیامبر اسلام آوردند و با تعالیم آن انس و آشنایی نداشتند.

۲- افرادی که در آخرین روزهای زندگی پیامبر و با پدیدار شدن آثار بیماری آن حضرت ادعای پیامبری کردند.

۳- کسانی که ابوبکر را به عنوان خلیفهٔ پیامبر قبول نداشتند و به‌طور آشکار از حضرت علی (ع) حمایت می‌کردند.

ب) اقدامات ابوبکر پس از به‌دست‌گیری خلافت: گردآوری سپاه و شکست و سرکوب مرتدان، پیامبران دروغین و دیگر معترضان.

۳) خلافت عمر و عثمان:

الف) اقدامات خلیفهٔ سوم که موجب اعتراض مردم شد: به مدینه بازگرداندن حکم‌بن ابی‌العاص که پیامبر او را به طائف تبعید کرده بود، بر سر کار آوردن افراد طایفهٔ بنی‌امیه و بازگذاردن دست آنها در ادارهٔ امور خلافت.

ب) قتل عثمان: معترضان به سیاست عثمان از کوفه و بصره و مصر به مدینه آمدند و با وجود میانجی‌گری علی (ع)، عثمان را به قتل رساندند.

@KonkurVIP.com

۴) خلافت امام علی (ع) (۳۵ـ ۴۰ق):
الف) دلیل مخالفت سران قریش و اشراف بنی‌امیه با خلافت حضرت علی (ع): چون امام مصمم بود که مطابق کتاب خدا و سنت پیامبر عمل نماید، از این‌رو سران قریش و بنی‌امیه از جمله معاویه که توسط علی (ع) از حکومت شام برکنار شده بود به مخالفت برخاستند. برخی از بزرگان قریش مانند طلحه و زبیر هم که بیعت کرده بودند بیعت خود را شکستند و به صف مخالفان پیوستند.
ب) دلیل انتقال مرکز خلافت از مدینه به کوفه توسط حضرت علی (ع): علی (ع) برای دفع سرکشی‌ها و آشوب‌گری‌هایی که اشراف بنی‌امیه نقش مهمی در ایجاد آن داشتند و جلوگیری از جنگ داخلی میان مسلمانان، به انتقال خلافت از مدینه به کوفه دست زد و در سه جنگ جمل، صِفّین و نهروان با دشمنان مقابله کرد.
۵) اوضاع اجتماعی دوران خلفای نخستین: در دورهٔ ابوبکر و عمر تا حدودی سعی می‌شد عدالت بین مسلمانان (انصار و مهاجران) در گماردن پست‌ها رعایت شود، اما سیاست‌های خلیفهٔ سوم باعث نارضایتی مسلمانان و اوج گرفتن مجدد تعصبات طایفه‌ای و قبیله‌ای در درون جامعهٔ اسلامی شد. علی(ع) در دوران حکومتش تلاش کرد با عمل به تعالیم اسلام و سنت پیامبر، برادری و یگانگی دینی را به امت اسلامی بازگرداند، اما با مخالفت‌ها و دشمنی‌های گروه محدودی که سال‌ها از منافع و امتیازهای ویژه برخوردار شده بودند، روبه‌رو گردید که سه جنگ را بر جامعهٔ اسلامی تحمیل کردند و این خود باعث رقابت منطقه‌ای بین عراق و شام شد.
۶) تحولات اقتصادی دوران خلفای نخستین:
الف) شیوهٔ تقسیم بیت‌المال در زمان خلیفهٔ دوم: خلیفهٔ دوم درآمدهایی را که از سرزمین‌های ثروتمند فتح شده به دست آمده بود، به عنوان عطایا میان مسلمانان توزیع می‌کرد که اگرچه چندان بر پایهٔ مساوات اسلامی نبود، اما ساده‌زیستی و سخت‌گیری ایشان نسبت به کارگزاران خلافت و بزرگان قریش از ثروت‌اندوزی و تجمل‌گرایی آنان جلوگیری می‌کرد.
ب) ✪ شیوهٔ ادارهٔ بیت‌المال در دورهٔ خلافت عثمان (خلیفهٔ سوم): در دورهٔ او بذل و بخشش‌های فراوانی از بیت‌المال به حامیان خلیفه به خصوص خاندان بنی‌امیه صورت گرفت و آنان اراضی و مزارع وسیعی را در ایران، شام و مصر به دست آوردند.
ج) شیوهٔ ادارهٔ بیت‌المال در دوران خلافت حضرت علی (ع): علی (ع) تلاش کرد تا عدالت و مساوات اسلامی را اجرا کند و بیت‌المال، به‌طور مساوی و بدون در نظرگرفتن معیارهای قومی و قبیله‌ای و خویشاوندی میان تمام مسلمانان اعم از عرب و غیرعرب (عجم و موالی)، سیاه و سفید و بنده و آزاد تقسیم کند، که این روش مورد اعتراض بعضی از مسلمانان از جمله طلحه و زبیر قرار گرفت که خواهان برتری عرب بر عجم بودند.

۲- فتوحات مسلمانان و گسترش اسلام

فتوحات از اواخر خلافت ابوبکر آغاز شد و تا پایان خلافت عثمان ادامه یافت. سرزمین‌های ایران، شام و مصر فتح شد.
۱) زمینه‌های فتح شام توسط مسلمانان: سرزمین شام نقطهٔ اتصال زمینی و دریایی سه قارهٔ آسیا، اروپا و آفریقا بود، زیر سلطهٔ امپراتوری روم شرقی بود، مردمش پیرو مسیحیت بودند، اما با کلیسای قسطنطنیهٔ روم اختلافات اساسی داشتند. این اختلاف و تفاوت‌های قومی، فرهنگی و زبانی پایه‌های حکومت روم در این منطقه را سست کرده بود. سپاه مسلمانان در دورهٔ ابوبکر نیروهای رومی را شکست دادند و این منطقه را تصرف کردند. ساکنان مسیحی شهر بیت‌المقدس (ایلیا) قرارداد صلح و تسلیم شهر را با حضور خلیفهٔ دوم امضا کردند.
۲) زمینهٔ سیاسی و اجتماعی فتح مصر توسط مسلمانان:
الف) مصریان به‌خاطر پرداخت مالیات سنگین به رومی‌ها و نیز به علت اینکه مسیحیان مصر هم با رومی‌ها اختلاف مذهبی شدیدی داشتند، از حاکمیت امپراتوری روم بر سرزمین خویش ناراضی بودند.
ب) فتح مصر توسط سپاه عرب به فرماندهی عمرو عاص صورت گرفت.
ج) دلیل فتح سریع مصر: عدم مقاومت مصریان در برابر سپاه اسلام، رفتار مسالمت‌آمیز و مداراجویانهٔ پیروان اسلام با مسیحیان و امید به آزادی مذهب در زیر سایهٔ حکومت مسلمانان تأثیر زیادی بر فتح سریع مصر داشت.
۳) ✪ آثار و پیامدهای فتوحات در زمان خلفای نخستین:
الف) سیاسی: شکست حکومت ساسانیان و امپراتوری روم شرقی، تصرف شام و مصر، گسترش قلمرو خلافت و گرد آوردن مردم و اقوام مختلف زیر یک حکومت عربی
ب) اقتصادی: دستیابی اعراب به منابع اقتصادی و درآمدهای مالیاتی سرزمین‌های فتح شده، کسب غنایم فراوان
ج) فرهنگی: گسترش اسلام در سرزمین‌های جدید و مسلمان شدن تدریجی مردم آن، بهره‌گیری از فرهنگ و تمدن غنی این سرزمین‌ها مانند ایران، شام و مصر و شکل‌گیری شکوفایی تمدن اسلامی
۴) ✪ مهم‌ترین عوامل در پذیرش دین اسلام توسط مردم سرزمین‌های مختلف:
الف) جاذبهٔ پیام جهانی اسلام که همهٔ انسان‌ها را بدون توجه به رنگ پوست، زبان، فرهنگ و طبقهٔ اجتماعی مخاطب قرار می‌داد و راه رستگاری را در عمل به دستورات اسلام می‌دانست.
ب) اسلام همهٔ مردم را به عمل به شریعتی ساده و سهل فرامی‌خواند.

@KonkurVIPBook

بحث و گفت‌وگو ۴۲

پیش از ورود ... . تأکید بر اختلافات مذهبی و تاریخی نه تنها مشکلی را برای مسلمانان حل نخواهد کرد بلکه باعث به راه افتادن جنگ‌های خونین و کشتار وسیع مسلمانان و دخالت و نفوذ قدرت‌های غیرمسلمان در جوامع مسلمان خواهد شد. در درازمدت این جنگ‌ها باعث نابودی منابع اقتصادی و انسانی کشورهای مسلمان خواهد شد. از این رو نباید به بحث‌هایی که موجب تفرقه بین مسلمانان می‌شود، دامن زد.

فعّالیت ۱ ۴۳

بخشی از گفت‌وگوی ... .

- **اشخاص یا نمایندگان گروه‌های مسلمان، برای اثبات حقانیت خود در جانشینی پیامبر، بر چه معیارهایی تأکید کردند؟** سابقهٔ ایمان آوردن و مسلمان شدن، خویشاوندی با پیامبر، انتساب به قبیلهٔ قریش، پرهیز از اختلاف و درگیری قبایل اوس و خزرج

- **به نظر شما آیا این معیارها برای تعیین جانشین پیامبر مناسب و یا کافی بود؟ چرا؟** خیر، زیرا بسیاری از این معیارها با اصول اسلام منافات داشت و پیامبر در طول حیاتشان کوشیده بود این امتیازات خاص اجتماعی و قبیله‌ای را از بین ببرد و اصول مساوات، عدالت و تقوا را جایگزین آن سازد.

کاوش خارج از کلاس ۴۶

به سه گروه ... . جنگ جمل: پس از به دست گرفتن خلافت توسط حضرت علی (ع)، عده‌ای به اتکای سابقهٔ مسلمانی و یا نقش داشتن در مبارزات و گسترش اسلام و یا به بهانهٔ دست داشتن علی (ع) در شورش علیه عثمان، خواهان امتیازات خاص اقتصادی و اجتماعی بودند. اینها از جمله طلحه و زبیر که عایشه همسر پیامبر هم به آنها پیوسته بود، علیه حضرت علی (ع) به مخالفت برخاستند، زیرا امام علی (ع) حاضر به پذیرش شروط آنها نبود. این مخالفان در اطراف بصره جنگی را علیه امام به راه انداختند، اما شکست خوردند. امام پس از پیروزی بر آنها به کوفه رفت تا بر عراق نظارت داشته باشد. بدین ترتیب گروه‌های مختلف اجتماعی دریافتند که نمی‌توانند به امتیازات دلخواه برسند و در قالب گروه‌های دیگر به مخالفت خود ادامه دادند.

جنگ صفین: معاویه که از حکومت شام عزل شده بود به بهانهٔ خون‌خواهی عثمان علیه امام علی (ع) وارد جنگ شد. زمانی که سپاه امام علی (ع) نزدیک بود پیروز شود با پیشنهاد عمروعاص، سپاه معاویه قرآن‌ها را بر سر نیزه کردند و با ایجاد تفرقه و شک میان سپاهیان، تصمیم بر این شد که تعیین خلیفه به حکمیت سپرده شود که با فریب ابوموسی اشعری حکمیت عزل علی (ع) را اعلام کرد و خلافت را به معاویه سپرد.

جنگ نهروان: در جریان جنگ صفین (که بین سپاهیان حضرت علی(ع) با سپاهیان معاویه در گرفت)، عده‌ای از مسلمانان، امام را وادار به قبول حکمیت کردند و پس از جریان حکمیت، به نکوهش امام پرداختند. این گروه که «خوارج» یعنی از دین خارج شده نامیده شدند، با تعصب و جهالت خود علیه امام موضع گرفتند و آمادهٔ اقدام نظامی شدند. امام علی (ع) هم به ناچار در جایی به نام نهروان در برابر آنها ایستاد، عده‌ای از آنها با نصیحت‌های امام کنار کشیدند و بقیه در جنگ کشته شدند و یا از معرکه گریختند. این جریان از بین نرفت و بعد از شهادت حضرت علی (ع)، در نقاط مختلف قلمرو حکومتی امویان در قالب گروه‌هایی متشکل شدند و دست به شورش می‌زدند و اسباب دردسر والیان اموی می‌شدند.

فعّالیت ۲ ۴۶

پس از مطالعهٔ ... ؟ شباهت: خلفای نخستین همگی با بیعت مسلمانان به خلافت رسیدند. تفاوت: انتخاب ابوبکر در ماجرای سقیفه بود و عمر توسط خلیفهٔ نخست یعنی ابوبکر انتخاب شد و عثمان در شورای شش نفره‌ای که عمر تشکیل داده بود و انتخاب علی (ع) با اصرار مردم صورت گرفت. سه خلیفهٔ نخست توسط گروه محدودی از بزرگان قبایل و براساس سنت‌های قبیله‌ای انتخاب شدند ولی امام علی (ع) براساس ضرورت جامعه و انتخاب مردم به خلافت رسید.

فعّالیت ۳ ۴۷

به جدول خوب ... ؟ پیوند خویشاوندی با پیامبر، سابقهٔ حضور در جنگ‌ها و وقایع دورهٔ پیامبر، پیشینهٔ مسلمانی، انتصاب به مهاجران و انصار و ...

فعّالیت ۴ ۴۷

- **برداشت و تحلیل ...** . رواج فساد اقتصادی در دورهٔ عثمان، بذل و بخشش‌های فراوان از بیت‌المال مسلمانان به بستگان و حامیان خلیفه، شروع بدعت و تبعیض در میان مسلمانان، کنارکشیدن افراد سالم از نظام حکومتی، کاهش نظارت بر سوء استفاده‌های سران قریش به‌ویژه خاندان بنی‌امیه

فعالیت ۵

قسمت‌هایی از متن ... . براساس این صلح‌نامه قرار شد مسلمانان در مقابل دریافت جزیه، هیچ آسیبی به مردم ایلیا، اموال و کلیساهایشان نرسانند و آنها را در مذهبشان آزاد گذارند، در عین حال از جان و اموال آنها در مقابل یهودیان و رومیان محافظت کنند. این شرایط برای فتح شهر بسیار سخاوت‌مندانه بود و نه تنها هیچ خسارت جانی و مالی به دنبال نداشت بلکه امتیازات زیادی هم برای اهالی آنجا در پی داشت.

پرسش‌های نمونه

۱- علل بروز جنگ‌های ... . پس از رحلت پیامبر و آغاز خلافت ابوبکر، تعدادی از قبیله‌های بادیه‌نشین عربستان که تازه مسلمان شده بودند، از دین اسلام خارج شدند و سر به شورش برداشتند. این گروه به مرتدان یا از دین برگشتگان (اهل رده) معروف شدند. اینها با تعالیم اسلام آشنایی چندانی نداشتند. شورش آنها جامعهٔ نوپای اسلامی را پس از مرگ پیامبر با خطر بزرگی مواجه کرد که ممکن بود قبیله‌های دیگر هم از آنها پیروی کنند.

۲- دلایل شورش مردم ... ؟ بازگرداندن مروان‌بن حکم و پدرش به مدینه که قبل از آن پیامبر آنها را از شهر رانده بود؛ بر سرکار آوردن اشراف قریش به‌خصوص افراد خاندان بنی‌امیه و بازگذاردن دست آنها در ادامهٔ امور خلافت.

۳- شیوهٔ تقسیم و ... . علی (ع) بر اساس عدالت و مساوات اسلامی سعی کرد به‌طور مساوی و بدون در نظرگرفتن معیارهای قومی و قبیله‌ای و خویشاوندی، بیت‌المال را میان تمام مسلمانان چه عرب و چه غیرعرب، بنده و آزاد تقسیم کند. روشی که در دورهٔ سه خلیفهٔ پیش از او رایج نبود و بنا بر ملاحظاتی تقسیم می‌شد و نوعی تبعیض به چشم می‌خورد.

۴- دلایل سیاسی و ... . چون امام مصمم بود مطابق کتاب خدا و سنت پیامبر (تساوی و عدالت) عمل کند و به این دلیل سران قریش و بنی‌امیه از جمله معاویه که توسط علی (ع) از حکومت شام برکنار شده بود، به مخالفت برخاستند زیرا نمی‌خواستند امتیازاتی را که در دوران خلفای پیشین به دست آورده بودند، از دست بدهند.

۵- عوامل مؤثر بر ... . بعد اجتماعی: اختلاف قومی و فرهنگی و زبانی مردم این سرزمین‌ها با امپراتوری روم شرقی آنها را از تسلط روم ناخشنود می‌کرد و پایه‌های قدرت رومی‌ها در این مناطق را سست می‌کرد. همچنین مسیحیان شام اختلافات اساسی با کلیسای قسطنطنیه داشتند. مصری‌ها نیز از اینکه اجازه نداشتند در حکومت به مقام‌های عالی برسند از امپراتوری روم ناراضی بودند. یهودیان مصر هم به دلیل عدم حمایت امپراتور روم از آنان در برابر مسیحیان از او ناخشنود بودند.

بعد سیاسی: شکست لشکریان روم باعث شد برخی از شهرها به جنگ فتح شود و رفتار مسالمت‌آمیز مسلمانان و عدم مقاومت مردم شام و مصر نیز باعث شد تا برخی از شهرها با انعقاد پیمان صلح بدون جنگ فتح شود.

@KonkurVIP.com

درس ۶ :امویان بر مسند قدرت

مفاهیم آموزشی

۱- امویان پیش و پس از خلافت

- پیش از خلافت: بنی امیه از خاندان پر نفوذ قبیلهٔ قریش بودند که از راه تجارت و ادارهٔ برخی مناصب کعبه، ثروت فراوانی اندوخته بودند. ابوسفیان از سران این خاندان بود.
- در دوران خلافت ابوبکر و عمر: در فتوحات مشارکت فعال داشتند. پس از فتح شام، معاویه از سوی عمر به حکومت آنجا منصوب شد.
- در دورهٔ عثمان: نفوذ و قدرت آنها بسیار افزایش یافت و حکومت شهرهای مهم و فرماندهی سپاه در فتوحات به عهدهٔ آنان بود.
- در دورهٔ علی(ع): سران بنی‌امیه از بیعت با علی(ع) خودداری کردند و در جنگ‌های جمل و صفین به مخالفت با علی(ع) برخاستند.

۲- حکومت معاویه بر شام

۱) انتصاب به حکومت: معاویه پسر ابوسفیان بود و در زمان عمر به حکومت شام منصوب شده بود.